

PROF. D. M. PIPPIDI
(1905—1993)

La 19 iulie 1993 s-a petrecut din viață unul din marii umaniști ai neamului românesc: profesorul Dionisie M. Pippidi. Ne-a părăsit astfel în același timp un inegalabil istoric, un strălucit filolog, un dascăl fără pereche și, mai ales, un aprig spirit critic. Ieșiți de sub călăuzirea sa, drumul spre cunoașterea antichității ni se va arăta tuturor de acum înainte mult mai anevoios.

Destinul impune ca în urma unei vieți de cărturar să rămână opera, iar opera sa imensă — întinsă pe un arc de timp de peste șase decenii și pe o arie tematică ce se suprapune, în fapt, cu Antichitatea — îl trece pe prof. D. M. Pippidi definitiv în conștiința posterității.

Încă din primii ani de activitate pe tărâmul literelor clasice D. M. Pippidi a dovedit o remarcabilă deschidere spre aspectele cele mai variate ale istoriei și culturii greco-romane. Interesat deopotrivă de personalitatea controversată a lui Tiberiu și de aspectele cultului cărmuitorului în Imperiul Roman, de *Poeticile* lui Aristotel și de fragmentele eleaților, de formarea ideilor literare în antichitate și de atitudini moderne față de antichitatea clasică, tânărul savant (n. la 30 dec. 1905 la Craiova, asistent la Facultatea de Litere a Universității din Iași, apoi, din 1937, conferențiar la Facultatea de Litere a Universității din București) se arăta deja ca unul din cei mai erudiți exegeți ai textelor antice și un stăpânitor perfect al metodelor de investigație. Acribia filologului era dublată de o suplețe ce lăsa deja să se întrevadă istoricul impecabil din perioada de maturitate. Numirea sa ca profesor de literatură și civilizație greacă la Facultatea de Litere a Universității din București (1945) venea ca o confirmare firească a unei activități științifice și didactice de excepție și constituia, în principiu, o garanție pentru întemeierea unei școli de filologie clasică de cea mai modernă metodă și orientare în jurul noului magistru.

Vremurile tulburi au făcut însă ca aceste perspective să fie curmate de instaurarea regimului comunist în România. Destinul lui D. M. Pippidi a fost inevitabil schimbat de această catastrofă, doar în ultimă instanță culturală, iar aceasta sub mai multe aspecte demne de o mai lungă zăbavă.

În primul rând, instituțiile de cultură și învățământ create cu răbdare de mai multe generații de înaintași s-au văzut peste noapte năruite prin ordinea unor culturnici, iar Facultatea de Litere — prin tradiție, de elită — a fost una dintre cele mai lovite.

În al doilea rând, învățământul clasic a fost, practic, desființat cu bună știință. Într-o epocă în care simpla cunoaștere a limbilor străine devenise o marcă de „cosmopolitism”, cultivarea limbilor clasice apărea noilor potențați ai zilei ca infinit mai înspăimântătoare.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, percepția umanistă a antichității a devenit incompatibilă cu o ideologie primitivă, conform căreia Platon, bunăoară, era pur și simplu desființat dintr-un condei ca „idealist”, iar

antichitatea greco-romană devenea reductibilă la o scenă de înfruntare permanentă între sclavi și stăpânii de sclavi.

Toate acestea au întrerupt în cazul lui D. M. Pippidi o devenire normală; l-au împiedicat de la ceea ce — după cum mărturisea uneori — năzuia cândva să ajungă, un soi de „antrenor cultural” (expresia îi aparține), așa cum, după purgatoriu, avea să se împlinească bunul său prieten Constantin Noica. Nu a mai putut desfăta generații de studenți cu prelegeri despre artele poetice sau despre filozofia elenistică. Mai mult, deși aflat în plină efervescență creatoare, datorită obstacolelor ivite prin impunerea noilor „interpretări” ale faptului istoric, D. M. Pippidi nu a mai publicat timp de câțiva ani mai nimic.

O serie de „reorganizări” ale învățământului universitar și ale cercetării l-au adus pe D. M. Pippidi, pe de o parte, ca profesor de istorie antică la Facultatea de Istorie a Universității din București, pe de altă parte, ca membru în colectivul de cercetare arheologică de la Histria, unde săpăturile fuseseră reluate din 1949. Activitatea sa la catedra de istorie veche universală, pe care, alături de alți iluștri profesori, în frunte cu Ion Nestor, a reprezentat-o cu strălucire timp de peste un sfert de veac, l-a impus pe D. M. Pippidi ca pe unul din cei mai de seamă istorici ai acestei jumătăți de secol. Cultivând cu suplețe atât amănuntul semnificativ, cât și sinteza de generoasă respirație, profesorul a format promoții succesive de istorici. O bună parte dintre aceștia s-au consacrat altor domenii de cercetare; ei nu vor fi uitat însă pildele de virtuozitate metodologică și de claritate a expunerii oferite de cursurile lui D. M. Pippidi. Alții dintre ei, atrași nu în ultimul rând tocmai de aceste cursuri, s-au consacrat studiului antichității greco-romane, iar după desăvârșirea studiilor au continuat să lucreze — la facultate, în institute sau în muzee — sub îndrumarea, uneori chiar sub nemijlocita conducere sau în colaborare cu acela care avea să le rămână pe viață profesor.

O binecunoscută și din generație în generație transmisă legendă este aceea referitoare la severitatea lui D. M. Pippidi. Într-adevăr, profesorul a fost întotdeauna un aprig adversar al paupertății intelectuale, iar printre victimele necruțătoarelor sale ironii se numără cutare student — pe cât de asiduu combatant „politic”, pe atât de sărac cu duhul — care întrebuse cândva senin dacă grecii știau să scrie, cutare istoric de curte care în 1981 invoca argumente „istorice” pentru a impune eliminarea oricărei mențiuni a grecilor de pe panourile explicative ale muzeului de la Histria (!) și mulți alții *eiusdem farinae*. Dacă reacția ironică la asemenea ineptii se numește severitate, atunci D. M. Pippidi a fost sever. Severitatea îi va fi rămas singura metodă — nobilă — de ripostă în fața sălbaticilor.

Nu este mai puțin adevărat că în scrierile sale, poate că mai eu seamă în superbele *Note de lectură* presărate ani de-a rândul în revista „Studii clasice” (reunite apoi, în 1988, în volum), D. M. Pippidi a folosit uneori un ton caustic la adresa unora dintre preopinienți; or, fără a depăși limitele polemicii științifice, severitatea era aici în bună măsură stimulativă, un soi de avertisment *non bis in idem*.

Un punct de răscruce în destinul științific al lui D. M. Pippidi rămâne începutul cercetărilor arheologice și epigrafice la Histria. Reluarea săpăturilor (întrerupte de război) presupunea, între altele, valorificarea unui

imens și variat material moștenit de la predecesori, în cadrul căruia inscripțiile grecești nu ocupau locul cel mai neînsemnat. Cum Scarlat Lambrino, conducătorul săpăturilor de la Histria din perioada 1927—1942, luase calea exilului, inscripțiile nu puteau fi încredințate spre studiu decât unui elenist competent ca D. M. Pippidi, măcar că până în acel moment epigrafia — fără să-i fi fost indiferentă, cum, de altfel, nici una din disciplinele științei antichității nu ar fi putut să-i fie străină — nu constituise, totuși, o preocupare de căpetenie a profesorului. Cu atât mai remarcabile sunt promptitudinea cu care a prezentat o bogată recoltă epigrafică încă în cadrul volumului monografic colectiv din 1954 și mai ales acuratețea cu care a editat unele texte destul de dificile și nu arareori păstrate într-o stare lamentabilă. Eleganța restituirilor — doar pe alocuri îmbunătățite ulterior la sugestia altor învățați — îl impunea, așadar, încă din 1954 ca un excelent epigrafist pe cel care începuse să se intereseze de domeniu cu doar cinci ani înainte!

Mai mult decât atât, D. M. Pippidi a executat cu aceeași ocazie săpături arheologice în zona sacră a Histriei — publicate parțial în același volum din 1954, apoi, împreună cu diferiți colaboratori, sub formă de rapoarte în revista „Materiale și cercetări arheologice”.

Noile domenii de investigație — arheologia și, mai ales, epigrafia, devenită de acum înainte principala preocupare — au justificat desemnarea lui D. M. Pippidi ca șef al sectorului de epigrafie din proaspăt creatul Institut de Arheologie din București (1956). Alături de catedra universitară, acesta a devenit locul de predilecție al eforturilor sale științifice și didactice. În sensul cel mai concret al cuvântului se poate afirma că toți specialiștii în epigrafie de la Institutul de Arheologie din București au fost elevii profesorului D. M. Pippidi. Cu distinsă generozitate profesorul le-a călăuzit primii pași, le-a încredințat lucrări de înaltă exigență, le-a oferit deschideri bibliografice și le-a netezit drumul spre tipar al lucrărilor lor științifice.

Fidel cu propriile principii morale și exigențe științifice și conștient de necesitatea unei valorificări superioare și după o metodă modernă a izvoarelor epigrafice — documente de primă importanță pentru istoria veche a României — D. M. Pippidi a fost, alături de regretatul profesor Ion Iosif Russu, inițiatorul unei serii atotcuprinzătoare consacrate inscripțiilor grecești și latinești aflate pe teritoriul României. Proiectul fusese definitivat încă de pe la sfârșitul anilor '50, iar în cadrul acestuia D. M. Pippidi urma să editeze un *corpus* al inscripțiilor de la Histria. O strădanie de peste treizeci de ani avea, într-adevăr, să fie încununată de monumentalul volum *Inscriptiones Scythiae Minoris, I. Histria et vicinia*, București, 1983.

Acest volum nu reprezintă decât acordul final într-o amplă simfonie desfășurată pe parcursul mai multor mișcări, care, prin monumentalitatea lor, se constituie pe rând în piese aparte: *Contribuții la istoria veche a României* (1958, ed. a II-a 1967), *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* (1962), *Studii de istorie a religiilor antice* (1969), *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire* (1975), *Parerga. Ecrits de philologie, d'épigraphie et d'histoire ancienne* (1984).

O însușire pregnantă a operei de epigrafist a lui D. M. Pippidi este generozitatea comentariului istoric. Din acest punct de vedere, D. M. Pippidi este — prin vocație — un susținător fervent al concepțiilor marelui Louis Robert, de care, de altfel, l-a legat o statornică prietenie, cel care a pledat în repetate rânduri pentru integrarea demersului epigrafic în investigația istorică. O inscripție publicată de D. M. Pippidi este întotdeauna un prilej de scrutare a celor mai neașteptate piste de investigație istorică. Pentru acest magician al pietrelor eleganța restituiților nu reprezenta în sine prilej de satisfacție, ci numai în măsura în care deschidea larg poarta pentru deslușirea vreunui aspect până mai ieri obscur sau pentru vreo fertilă ipoteză. Demersul istoric îl arată în toată splendoarea sa pe cunoscătorul perfect al instituțiilor și al istoriei sociale și politice grecești, dublat de finul analist al izvoarelor literare.

S-a remarcat, nu o dată, măiestria tălmăcirii în limba română a inscripțiilor grecești — mai ales a acelor decrete care aduc a Polybios sau a Diodor și din care epigrafia dobrogeană ne-a oferit, din fericire, câteva bune exemple. După cum se știe, traducerea trebuie să fie în acest caz mai mult decât clară; ea trebuie să redea cu fidelitate fiecare nuanță, uneori chiar dincolo de accepțiile consacrate ale unui termen sau altuia. În zone lingvistice cu o practică mai îndelungată în domeniu echivalentele au devenit în bună parte convenții. Or, D. M. Pippidi a fost — dacă facem abstracție de câteva antecedente datorate lui Vasile Pârvan — un creator absolut: traducerea sa, care redau perfect nuanțele limbajului epigrafic elenistic, sunt exprimate într-o limbă ca un fagure de miere. Cum oare ar fi putut să fie mai suplu redată formula $\epsilon\delta\omicron\zeta\epsilon\ \tau\eta\ \beta\omicron\upsilon\lambda\eta\iota\ \nu\alpha\iota\ \tau\omicron\iota\ \delta\eta\mu\omicron\varsigma$ decât prin „Statul și Poporul au găsit cu cale”? Cum s-ar putea evoca mai grăitor dramatismul unei situații zugrăvite de un decret elenistic (ISM, 1, 15) decât printr-un astfel de pasaj: „și mai întâi, într-o vreme când cetatea era bântuită de tulburări, iar traci în număr mare atacau orașul și teritoriul, când grânele stăteau să dea în pârgh, iar cetățenii se frământau foarte, fiind ales căpetenie a arcașilor și strângând oșteni cu plată, Agathocles a știut să păzească țarinele, dând puțință fieștecăruia să-și strângă grânele fără vătămare”?

Cele mai multe din contribuțiile epigrafice ale lui D. M. Pippidi au devenit opere de referință. Astfel, studiul despre mâna de lucru agricolă în coloniile pontice — scris într-o primă formă într-o perioadă în care sclavajul era privit de ideologia post-marxistă ca o realitate bătută în cuie, iar un nume ca acela al eminentului istoric M. I. Rostovtzeff abia dacă putea fi pronunțat — a demonstrat fără greș ponderea decisivă a dependențelor rurale de origine indigenă și condiție neservilă în această zonă a lumii grecești, o imagine strălucit confirmată de recrudescența pe plan internațional a exegezelor în această direcție din anii '60—'70. Studiile consacrate cultelor la Histria sau la Callatis au îmbogățit considerabil cunoștințele noastre în domeniu; la fel, alte remarcabile studii consacrate instituțiilor și magistraturilor din cetățile pontice.

Dacă studiile reunite în diferite volume și, mai cu seamă, in monumentalul *corpus* dau măsura unei acribii exemplare, o sinteză precum capitolul *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană* din volumul *Din istoria Dobrogei* (1965) — tradus ulterior în italienește: *I Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana* (1971) — ne prezintă o latură nu mai puțin revelatoare a

personalității acestui savant de excepție. Prin această lucrare profesorul ne-a dăruit un comentariu de referință asupra unei întregi secvențe de istorie greacă.

Asemenea împliniri pe tărâmul epigrafiei, arheologiei și istoriei pontice, precum și faptul că prin anii '70 centrul de greutate al activității profesorului D. M. Pippidi s-a deplasat de la facultate spre Institutul de Arheologie, căruia i-a fost director între 1971 și 1981, au născut probabil în anumite cercuri ideea că D. M. Pippidi s-ar fi consacrat în ultimele decenii aproape exclusiv acestui domeniu. Este neîndoielnică observația că acesta a fost principalul domeniu de creație, însă ar fi păcat ca această imagine să se acrediteze pentru posteritate. Ar fi să uităm frumoasele prefete semnate la reeditările *Iliadei* și ale *Odiseii* în traducerea lui George Murnu, noile ediții revăzute dintr-o seamă de studii de istorie literară — rod al primei sale etape de creație — sau alte studii presărate prin reviste, uneori înmănunchiate în volum. Ar fi să uităm *Variații pe teme clasice* (1981), a căror lectură provoacă oricând alese desfătări spirituale. Ar fi, înainte de toate însă, să uităm, neasemuitele *Note de lectură*, adunate în volumul *Studii de istorie și epigrafie* (1988) împreună cu alte fugare însemnări așternute pe hârtie în diferite periodice începând din tinerețea cărturarului și până spre începutul anilor '80, când pierderea vederii l-a lipsit de plăcerea de a mai studia.

Trecerea exemplară a profesorului D. M. Pippidi prin acest veac plin de frământări ne-a demonstrat cu prisosință că „pentru a ajunge la Omenia râvnită, ceea ce propunem contemporanilor nu mai e cutare valoare culturală elaborată de cei vechi, ci pilda unei lumi ale cărei activități erau toate îndreptate spre desăvârșirea individului” (*Variații pe teme clasice*, București, 1981, p. 15).

ALEXANDRU AVRAM